

УДК [343.10:343.14](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.19>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: АНАЛІЗ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЧАСУ, МІСЦЯ, СПОСОБУ ТА ІНШИХ ОБСТАВИН ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Тітова Н.В.,

*ад'юнкту відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0005-0372-7074

e-mail: titovanatalie.www@gmail.com

Тітова Н.В. Проблемні аспекти доказування події кримінального правопорушення: аналіз документування часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення

У статті аналізуються проблемні аспекти доказування події кримінального правопорушення, зокрема фіксація ключових обставин, таких як час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину. Особливу увагу приділено тлумаченню п. 10 ст. 236 кримінального процесуального кодексу України, який встановлює обов'язковість фіксації слідчих дій за допомогою аудіо- та відеозапису. Зокрема, досліджується проблема «безперервності фіксування», на яку вказують науковці та яка є причиною неоднозначних судових рішень.

Стаття присвячена обґрунтування невідкладності обшуку як процесуальної дії у кримінальному провадженні. Наголошується на необхідності чіткого з'ясування уповноваженими особами причин, які обґрунтовують невідкладність проникнення до житла чи іншого володіння. Проаналізовано правові підстави для проведення невідкладних обшуків та підкреслено, що невідкладність має ґрунтуватися на чітких законодавчих засадах, зокрема майна або життів, а не на загальних цілях збору доказів.

Розглянуто приклади із судової практики, що демонструють наслідки недотримання вимог фіксації обшуків. Аналізується вплив таких порушень на допустимість доказів у кримінальному провадженні та забезпечення прав учасників. Особлива увага приділяється проблемам переривання відеофіксації, що може стати підставою для визнання доказів недопустимими і суттєво вплинути на результати розслідування. Вказано на необхідність удосконалення законодавчих норм, що регулюють процедуру фіксації обшуку, задля підвищення їх правової визначеності та забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження.

Окрему увагу приділено хибному ототожненню «врятування майна» із виявленням і вилученням доказів, що створює ризики зловживання цим процесуальним інструментом.

Наголошено на необхідності вдосконалення правового регулювання та його тлумачення з метою забезпечення належного процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, що сприятиме повному й об'єктивному встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення.

Зроблено висновок, що обшук залишається одним із ключових засобів встановлення обставин кримінального правопорушення, проте його ефективність залежить від правильного тлумачення і застосування норм законодавства. Запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання для забезпечення балансу між ефективністю розслідувань та захистом прав і свобод громадян.

Ключові слова: подія кримінального правопорушення, час, місце, спосіб, докази, доказування, обшук, засоби кримінального процесуального доказування, фіксація, відеозапис.

Titova N.V. Problematic aspects of proving the event of a criminal offense: analysis of documenting time, place, method, and other circumstances of committing a criminal offense.

The article analyzes the problematic aspects of proving the event of a criminal offense, particularly the documentation of key circumstances such as time, place, method, and other conditions of the offense. Special attention is paid to the interpretation of paragraph 10 of Article 236 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which establishes the mandatory recording of investigative actions using audio and video recording. The issue of «continuous recording», highlighted by scholars and contributing to inconsistent court rulings, is explored.

Examples from judicial practice are considered, demonstrating the consequences of failing to comply with the requirements for documenting searches. The impact of such violations on the admissibility of evidence in criminal proceedings and the protection of participants' rights is analyzed. Special attention is given to the problems of video recording interruptions, which may serve as grounds for declaring evidence inadmissible and significantly affect the investigation results. The need for improvement in legislative norms regulating the procedure for documenting search is highlighted, in order to enhance their legal clarity and ensure the protection of participants' rights in criminal proceedings.

The article is dedicated to substantiating the urgency of conducting a search as a procedural action in criminal proceedings. It emphasizes the need for authorized. It emphasize the need for authorized person to clearly ascertain the reasons justifying the urgency of entering a dwelling or other property. The legal grounds for conducting urgent searches are analyzed, with an emphasis on the fact that urgency must be based on clear legislative principles, specifically concerning property or life, rather than general purposes of evidence collection.

Special attention is given to the erroneous identification of “securing property” with the discovery and seizure of evidence, which creates risks of abuse of this procedural tool.

The article emphasizes the need for improving the legal regulation and its interpretation to ensure proper procedural order in conducting investigative (search) actions, which will contribute to a full and objective determination of the circumstances of the criminal offense.

It is concluded that the search remains one of the key means of establishing the circumstances of a criminal offense; however, its effectiveness depends on the correct interpretation and application of legal norms. Ways to improve legal regulation are suggested to ensure a balance between the effectiveness of investigations and the protection of the rights and freedoms of citizens.

Key words: event of a criminal offense, time, place, method, evidence, proving, search, means of criminal procedural evidence, recording, video recording.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення належного доказування обставин кримінального правопорушення, зокрема часу, місця, способу та інших елементів події кримінального правопорушення, є однією з ключових у кримінальному процесі. На практиці часто виникають труднощі внаслідок неузгодженості та неоднозначного тлумачення норм кримінального процесуального законодавства України.

Зокрема, положення п. 10 ст. 236 КПК України, яке встановлює обов'язковість фіксації слідчих дій за допомогою аудіо- та відеозапису, містить недосконале формулювання, що призводить до різного розуміння вимоги «повної фіксації».

Додатковою проблемою є неврегульованість питання невідкладності проведення обшуків. Судова практика свідчить про випадки неналежного обґрунтування невідкладності цих дій, що суперечать вимогам статей 233 та 234 КПК України. Недостатньо чіткі правові критерії невідкладності можуть призводити до порушення прав учасників кримінального провадження та викликати сумніви у законності здобутих доказів.

Стан дослідження: Проблематикою правомірності, ефективності та доказового значення обшуку як одного з основних засобів встановлення події кримінального правопорушення в порядку п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, досліджується багатьма вченими у сфері кримінального процесу. Одним із провідних науковців, які вивчають цю проблематику, є І.В. Гловюк, яка аналізує положення про безперервну відеофіксацію слідчої дії та обґрунтовує необхідність неперервного запису та тлумачення п. 10 ст. 236 КПК України. Слід відзначити дослідження О.В. Капліної, яка розглядає питання допустимості доказів у кримінальному процесі, зокрема ті, що були отриманні з порушенням процедури фіксації чи без належного документування. Дана тематика вивчалась і іншими вітчизняними науковцями такими, як: М.Є Шумило, Л.М. Лобойка, О.П. Кучинської,

В.І. Галагана та іншими науковцями. Їхні висновки й пропозиції слугують підґрунтям для розв'язання існуючих проблем у кримінальному процесі.

Метою даної роботи є комплексний аналіз правомірності, ефективності та доказового значення обшуку як одного із ключових засобів встановлення події кримінального правопорушення та її елементів: час, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, виявлення проблем правозастосування, пов'язаних із дотриманням вимог КПК України, та розробка рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання і практики проведення обшуків.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить наукова література та судова практика, слідчі (розшукові) дії є найправозастосовнішими засобами встановлення події кримінального правопорушення, зокрема її невід'ємних елементів часу, місця, способу та інші обставини його вчинення.

Аналізуючи судову практику, вбачаються проблеми щодо правильного тлумачення п. 10 ст. 236 КПК України, який передбачає «обов'язкову фіксацію за допомогою аудіо- та відеозапису» [4]. Порухення вимог КПК України допускаються працівниками органу досудового розслідування під час проведення обшуку, але й слідчим суддею під час розгляду клопотання про обшук.

Ми вважаємо, що формулювання п. 10 ст. 236 КПК України «обов'язковий порядок фіксування за допомогою аудіо- відеозапису» є дещо обмеженим. І.В. Глов'юк пише, що «повне фіксування» має тлумачитись, як безперервне, суцільне фіксування обшуку та інших процесуальних дій. Такий підхід автора є прикладом правильного тлумачення цієї норми [1].

Яскравим прикладом щодо неправильного тлумачення цієї норми є рішення, ухвалене колегією суддів Першої судової палати Кримінального касаційного Верховного суду від 03 березня 2020 у справі № 750/9855/16-к (провадження № 51-9831 км 18) [8]. У цьому рішенні Верховний суд залишив без задоволення касаційну скаргу сторони обвинувачення, яка стосувалась необґрунтованого висновку Апеляційного суду Чернігівської області від 21 вересня 2018 року у справі № 750/9855/16-к (провадження № 11-кп/795/376/2018) щодо недопустимості протоколу обшуку житла обвинуваченого через порушення безперервності відеозапису. З матеріалів справи відомо, що обвинуваченого було визнано виним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК, а саме в отриманні неправомірної вигоди у сумі 3000 грн. Одним із доказів був протокол обшуку житла обвинуваченого, який проводився з відеофіксацією. Однак з технічних причин відеозапис було перервано, а після усунення проблеми його було продовжено. Під час перерви у відеозаписі тривала слідча дія, під час якої було знайдено та вилучено дві купюри номіналом 500 грн. Таким чином, частина відеозапису безпосереднього вилучення цих коштів відсутня. Крім того, ця частина відеофіксації не була надана стороні захисту під час виконання вимог ст. 290 КПК України і не була надана до суду. На думку колегії суддів, це є підставою для визнання даного доказу недопустимим, що стало однією із причин закриття справи у зв'язку з не встановлення достатніх доказів для встановлення події кримінального правопорушення та доведення винуватості особи [11].

Отож, можна дійти до висновку, що не чітке формулювання норми у п. 10 ст. 236 КПК призводить до її не правильного розуміння. Таким чином, тягне за собою не належний процесуальний порядок проведення обшуку, що позначається на не повному та об'єктивному встановленні всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Аналізуючи судову практику, слід нам сказати, що обшук найефективніший і несподіваний засіб встановлення події кримінального правопорушення та її ключових елементів. Однак й досі в адвокатській, слідчій та судовій практичній діяльності існує одвічне спірне питання правових підстав проведення невідкладного обшуку.

Розглянемо, одне з рішень Верховного Суду від 15 липня 2024 року у справі № 753/7552/22 провадження № 51-1286км24, суть справи полягає у тому, що працівники поліції в обвинуваченого провели невідкладний обшук під час якого виявили місце утримання незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 317 КК України) за що, особу було засуджено. Однак, захисником у своїй касаційній скарзі звернув увагу на обґрунтування проведення обшуку, яких не було зазначено у протоколі. До того ж, ним акцентовано увагу на обґрунтування невідкладності обшуку в клопотанні та ухвалі слідчого судді, які підпадають під ч. 1 ст. 234 КПК України, обшук, а такі підстави проведення не належать до переліку невідкладних: «обшук був здійснений з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, зокрема зняття його вчинення, документування та здобуття доказів кримінально-протиправної діяльності, відшукування й вилучення речових доказів,

які можуть мати суттєве значення для встановлення об'єктивної істини та притягнення винних до кримінальної відповідальності» [9].

У такому випадку слід наголосити, що у кримінальному процесуальному законодавстві мовиться лише про дві підстави проникнення до житла чи іншого володіння особи без добровільної згоди власника або ухвали слідчого судді, а саме: 1) врятування життя людей та майна; 2) безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [4].

У такому випадку нам слід погодитись із окремою думкою судді Верховного Суду у справі № 466/525/22, провадження № 51-7310кмо23 від 07 жовтня 2024 року який вважає, що в кримінальному законі у ч. 3 ст. 233 КПК України присутній чіткий припис того, що невідкладний обшук може проводитись з метою врятування майна. Зокрема, така необхідність як віднайти і вилучити об'єкти, які можуть бути речовими доказами, не можуть розцінюватися як врятування майна [5].

Крім того, в окремій думці судді до постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 щодо безпідставного посилення на «невідкладний обшук». Суддя виклав свою позицію щодо дій правоохоронних органів, які виправдані під приводом «врятувати майно». Відшукання майна, яке володілець ховає або зберігає своє майно з метою його збереження від інших осіб [6].

Таким чином, слід дійти нам до висновку, що не можна «врятувати майно» від особи, яка ним володіє, адже кожен має право володіти та розпоряджатися своїм майном.

У своїй окремій думці суддя також звертає увагу на те, що більшість правозастосовників вважає, що «врятування майна» відповідає завданням кримінального процесу, згідно зі статтею 2 КПК України [6].

Таким чином, якщо практика хибного ототожнення «врятування майна» та «виявлення і вилучення доказів» продовжиться, це може призвести до серйозних наслідків, зокрема до втрати основ доказової бази, а саме: події кримінального правопорушення та інших обставин його вчинення.

Окрім того, суддя зазначив, що Суд першої інстанції посилався на те, що при затриманні зашуканий добровільно повідомив правоохоронний орган про те, що він у своєму житлі зберігає наркотичні засоби, а відтак, добровільна згода позбавляє необхідності легалізувати матеріали проведеного обшуку [6].

Слід відзначити, що згідно приписам ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів в рамках кримінального провадження та несуть собою примусовий характер [4]. Відтак жодної мови не може йти про добровільну згоду особи на проведення обшуку.

Аналізуючи слідчу та судову практику, виникає необхідність запропонувати проведення обшук з метою відшукування засобів, знярядь тощо вчинення кримінального правопорушення для доказування події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) у порядку п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, одразу після затримання особи після вчинення злочину або замаху на його вчинення. На нашу думку, найефективніше проводити обшук в житлі чи іншому приміщенні, де можуть зберігатися речові докази.

Судова практика демонструє, що в більшості випадків у обвинувачених зберігалися засоби чи знаряддя вчинення злочину. Однак через системне нерозуміння кримінального процесуального законодавства правоохоронними органами такі докази нерідко втрачаються. Зокрема, це призводить до того, що докази, отримані внаслідок таких помилок, визнаються недопустимими відповідно до принципу «плодів отруйного дерева», а також через хибне тлумачення поняття «врятування майна».

На перший погляд, це може виглядати, як свавілля, адже «жодна особа не повинна зазнавати необґрунтованого процесуального примусу, і до кожного учасника повинна бути застосована належна правова процедура» [4]. З іншого боку, принцип кримінального процесу вимагає, «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини» [4].

Отже, невідкладний обшук не є ефективним засобом встановлення події кримінального правопорушення та її ключових елементів. Оскільки його метою не є збирання та перевірка вже отриманих доказів в рамках кримінального провадження, а лише його мета врятувати майно, якому загрожує небезпека. Проведення «невідкладного обшуку» може призвести до втрати доказової бази за принципом «отруйного дерева», що передбачає визнання доказів, отриманих незаконним шляхом, неприйнятними в суді.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що обшук залишається одним із ключових засобів встановлення події кримінального правопорушення та її елементів. Проте

аналіз законодавства, судової практики та наукових джерел свідчить про низку проблем у правозастосуванні, що суттєво впливають на ефективність цієї процесуальної дії.

Основні проблеми полягають у нечіткості формулювання окремих норм КПК України, зокрема п. 10 ст. 236 КПК щодо обов'язкової відеозапису обшуку, а також відсутність чітких критеріїв невідкладності обшуку, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України.

Тож, можна зробити висновок, що для підвищення ефективності та правомірності проведення обшуків необхідно:

- удосконалити формулювання норм КПК, зокрема п. 10 ст. 236 забезпечити чітку вимогу безперервної відеозапису обшуку.
- розробити детальні рекомендації щодо критеріїв невідкладності обшуку у контексті ст. 233 КПК України.

Таким чином, лише за умови вдосконалення законодавчого регулювання можна досягти належного балансу між ефективністю розслідування кримінальних правопорушень та захистом прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гловюк І.В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 141–149. URL: file:///Users/titovanataliya/Downloads/14%20(1).pdf (дата звернення: 10.11.2024).
2. Дрофич Ю.В., Набока Є.Г. Обшук як інструмент кримінального процесуального доказування. *Молодий вчений*. № 10 (122). Жовтень, 2023 рік. С. 160–163. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5982/5851> (дата звернення: 21.11.2024).
3. Капліна О.В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 2(12). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf> (дата звернення 01.12.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство, поточна редакція – Редакція 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 24.11.2024).
5. Окрема думка судді Верховного Суду Касаційного кримінального суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310кмо23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122333181> (дата звернення: 01.12.2024).
6. Окрема думка судді до постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 (Провадження № 51-7310км.23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122543834> (дата звернення: 01.12.2024).
7. Осипенко І.П., Мишаста К.Б. Загальні положення проведення обшуку. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» «УжНУ»*, 2021. № 3. С. 196–200. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/59226/1/252725-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-580499-1-10-20220209.pdf> (дата звернення: 04.12.2024).
8. Постанова Верховного Суду колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 03 березня 2020 року у справі № 750/9855/16-к (провадження № 51-9831км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401494> (дата звернення: 14.11.2024).
9. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 15 липня 2024 року у справі № 753/7552/22 (провадження № 51-1286км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120573935> (дата звернення 01.12.2024).
10. Старенький О.С. Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 190–203. URL: file:///Users/titovanataliya/Downloads/18.pdf (дата звернення; 10.01.2024).
11. Ухвала апеляційного суду Чернігівської області 21 вересня 2018 року у справі № 750/9855/16-к (провадження № 11-кп/795/376/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76750558> (дата звернення: 14.11.2024).